

DECH (67) *sb m*

e jasne.

sg N dech (19). \diamond *G tchu* (22), dechu (1) *LudWież.* \diamond *D tchu* (1). \diamond *A dech* (19). \diamond *I tchem* (4); -em (3), -(e)m (1). \diamond *L tchu* (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Oddech, tchnienie; halitus Mącz, Calep, Calag Cn; anhelitus Mącz, Calag; anima, spiritus Mącz, Cn; flatus Mącz; aspiratio, expiratio, interspiratio Calep (62)* : Iedennałthe [znamię umarłego płodu] gdy dech brzemiennej poczyną się śmierdzący *FalZioł V 32v*; [*Aqua vita*] Zachowuje każdego Od powietrza morowego Od dechu śmrodliwego Czyście wonia. *LudWież B4v*; Yáko w myełcye/woyłfice/ krolełtwye/ dołtoyeńtwa y vrzędę/ w domu gołpodarz/ gołpodyni/ klucznik. rć. w cýele fuche żyły/ dech/ siły dułłne/ ożywyáya/ rucháya/ y czuyáca *KromRozm III F8*; Tchu [*halitum*] mego chroniła się żona moia *Leop Iob 19/17*; Anima illius foetet. Śmierdzi dech yego. Śmierdzi mu z vft. *Mącz 10b*; Ligula, nux gutturis, minor lingua, Ięziczek który dech przimuye y zámyka. *Mącz 106c*; Tribus rebus animantium vita tenetur, cibo, potione, spiritu, Trzemi rzeczami żywot wśzech zwierząt bywa záchowan/ Pokármem/ Pićiem y Tchem. *Mącz 408c, 10a, b, 17a, 152d, 206c (11)*; áż gdy tchnáwłzy Bog słowo wyrzekł/ ktore się dopiero łynem/ iáko dech duchem/ ftáło. *CzechEp 255*; Aták ono myślenie chcąc wykonać/ wzruszył [*Bóg*] w łobie wedle X.K. dech *CzechEp 256, 177*; Iáko głowá była chorá: Gdy łye winem nápułzyła/ Szyki mi wnet pomyliła. By ná niébie we łbie grzmiáło/ Tchu áż názyt dołtawáło. *PudłFr 21*; Aspiro – Nadijmám, dech daię, dmę. *Calep 104a*; Interspiro – Dech wpułzczám. *Calep 555a*; Prospiro – Dech rozpułzczám. *Calep 865a, 104a, 471a [2 r.]*; *RybGęśli D*; *JanNKar C3*.

Fraza: »tchu nie stawa, nie zostało« [*szyk 1 : 1*] (*1 : 1*): Bo nic we mnie sił nie zołtáło/ ále y tchu mi iuż niestáwa [*halitus meus intercluditur*]. *Leop Dan 10/17*; á była chorobá iego mocna bárzo/ áż w nim nie zołtáło tchu [*non remaneret in eo halitus*]. *BudBib 3.Reg 17/17*.

Zwroty: »brać w się dech« = *ducere spiritum, flare, trahere spiritum Mącz [szyk zmienny]* (3): Flare simul et Sorbere. Wełpołek dáć y fárkác álbo dech w się brác. To yełt dwie rzeczy w łpołek czynić niepodobno yełt yáko pánu Bogu y Dyabłu służyć. *Mącz 130c*; Ducere spiritum, Tchnąc álbo też brác w się dech *Mącz 408c, 460d*.

»tchu nie mieć« (2): *KochPs 198*; Zwycięłtwa od łamego Bogá wśzechmogącego prosić małz/ nie od tych báłwánow niemych/ ktore niewidzą/ nie słyszają/ niemowią/ nie czuią/ y tchu nie máią. *SkarŻyw 566*.

»tchu nie puścić« (1): Spiritum suspendere inter legendum Długo tchu nie puścić. *Mącz 289c*.

»tchu ująć« (1): *KlonŻal A3 cf* »dech i siły«.

peryfr. »dech wypuszczać« = *umierać* (1): Expiro – dech wipułzczám, vmierám. *Calep 393b*.

»dech zadzierżeć, zatrzymawać« [*szyk zmienny*] (*1 : 1*): Continere animam Dech zádzierżeć/ zátaýić w łobie. *Mącz 446d*; potym zátrzymáiąc dech biegay/ álbo rękómá nieco prácuý *SienLek 83v*.

»dech w sobie zataić« (2): Animam comprimere, Dech w łobie zátaić. *Mącz 320d, 446d*.

Wyrażenia: »jednym tchem« = *duszkim, jednym łykim* (2): Uno spiritu, Yednym tchem. *Mącz 408c, 76a*.

»tchnący dech« (1): Anhelans spiritus, Ziewający. Tchnący dech *Mącz* 408c.

Szeregi: »duszkciem albo jednym tchem« (1): Kubek [...] w który sie tak wiele wleye yako yeden moze dułzkciem/ albo yednym tchem wypić. *Mącz* 76a.

»dech i (ode)tchnienie« (2): takież łono y macicza nie ma być zawarto: aby płod mógł mieć dech y odetchnienie *FalZioł* V 34v; Dech et tchnienie. Halitus, anhelitus. *Calag* 33a.

»dech i siły« (1): PLącźcie rzeki Słowánłkie/ [...] boć mnie iuż nie sftáie W vsćiech łłow y łez w oczu/ záiąkawe łkánie Tchu y sieł mi więło/ y częfte wzdychánie. *KlonŻal* A3.

»słowo, (a, i) dech« [szyk 2 : 1] (3): Boby iuż tu trzech Loiká X.K. vrodziłá/ procz łłowá á tchu/ ktory sie y w wołáiącym/ y w łłowie też wymowionym z vmyłłu rodzi, *CzechEp* 153, 154, 255.

»dech a(l)bo wiatr« [szyk 4 : 1] (5): Krztań przes ktory wiatr albo dech wychodzi. *Mącz* 150c; gdy łkoro wymowil/ iedno sie/ to iest/ dech ábo wiátr/ ktory sie wewnátrz przed wymowionym łłowem włzczyna/ duchem s. łtać miáło *CzechEp* 255, 152, 154, 255.

»bez władzej, bez tchu« (1): nie rychło iá [dzieweczke] wftudniey nálezli/ bez władzey/ bez tchu/ práwie vmárlá *SkarŻyw* 161.

»i dech i żywot« (1): [ksiądz kanonik] mowi: iż [Syn Boga] łam iest od siebie/ y przez sie: nic niemáąc [!] od nikogo: owłzem łam inłzym y tchu y żywotá y włzytkiego vžyczáiąc *CzechEp* 286.

W przeni (1) :

Szereg: »dech i dowcip« (1): Komuż tedy odkázuiefz odumárke łprzety/ Lutniá y treśc niedotyczną/ o Póéta łwiety? Tchu i dowcipu po tobie ładen dżis nie ma łto/ Coby sie twych pieśni podiał pártáčefmy profto. *KlonŻal* B2v.

Przeni (7) :

a) *Życie, życie wieczne* (6) : A Bogá kthory ma dech twoy w ręce łwoiey/ y włzytkie drogi twoie nie wielbiłes. *Leop Dan* 5/23; Gdy chorego odbieży Doktor bez nádzieie/ On łam w zdrowiu niewátpi poki puls dech leie *RybGęśli* B; Y łiebie łzkodá milczec o gromádo łwieta/ Ktorem [wierszem] dech zmárlým mnoży Cnotá łkrzydłopięta. *RybGęśli* D4.

Zwrot: »tchu schodzić« = *umierać* (1): Takież dułze cnotliwych łudzi co tchu łchodzą/ do tychzec łám rádości też záwždy przychodzą. *RejWiz* 116.

Wyrażenie: »do ostatniego, (a. ostatecznego) tchu« = *póki życia* (2): Quorum usque ad extremum spiritum provecta est prudentia, Którich mądrość áż do ołtátnego tchu trwála. *Mącz* 478a, 408c.

b) *Zwrot*: »tchu nie mieć własnego« = *być zależnym od kogoś* (1) : cóż ten rozumiec będzie ktory/ áni tchu ktorymby władał/ y ktorymby żył/ niema włáfnego? *OrzJan* 37.

2. *Podmucha; flatus, spiritus* *Mącz* (5) : Pneuma. Latine spiritus vel flatus, Duch/ wiátr/ dech/ wienie wiátru/ łzum. *Mącz* 307c; Spiritus [...] Dech. Wiánie/ Powietrze/ Dęcie Wiátr. *Mącz* 408c; Spiramentum. Est per quod exit spiritus, Dziurá/ Loch/ skála zkąd wiátr wybiya y dech wychodzy yednym słowem moze być zwan/ wiátrowyloch [!]. *Mącz* 408d, 324b; Odłtápiłzli mnie/ wnet/ rowien lekkiemu Prochowi będą/ co grzykiem tchu włzemu/ Láda łień/ będzie miał więcey godności/ Niż ia/ wżgárdzony od twoiey łutości. *GrabowSet* Tv.

Synonimy: **1.** *odetchnienie, tchnienie, wiatr*; **2.** *dęcie, duch, powietrze, szum, wianie.*